

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ

Екологічна свідомість – це специфічна форма відображення нерозривної єдності особистості з природою, залежності свого благополуччя від цілісності й екологічної рівноваги середовища життя на Землі, від екологічної ситуації, що виражається у глибокій переконаності необхідності бережливого ставлення до природи, покращення навколишнього середовища для теперішнього і майбутнього поколінь людей. Вона детермінується відповідними знаннями і екологічним мисленням.

Специфіка екологічного мислення полягає в оперуванні предметним змістом свідомості, тобто мислення – це знання в дії: провідною формою мислення постають загальні поняття. Без знання екологічної свідомості не існує, бо саме у знанні виявляється ідеальний статус її буття. У певному сенсі свідомість і знання є те ж саме, проте поняття екологічна свідомості дещо ширше, бо воно включає в себе не лише рефлексію на екологічні проблеми, а й рефлексію на результати першої рефлексії, тобто певні дії із знанням, певне їх використання. Емоції і екологічне мислення виконують функції обробки первинної інформації про навколишній стан довкілля, в результаті якої ми виявляємося здатними формувати свою думку про нього.

Отже, свої знання про навколишній світ, екологічні проблеми довкілля ми черпаємо не лише за допомогою чуттєвого досвіду та мислення, яким належить вирішальна роль у розкритті суті предметів і явищ, а й важливу роль у цьому процесі відіграють емоції, що визначають їх цінність. Емоції (від франц. *emotion* – хвилювання, збудження) лежать в основі творення особистості, яка не лише відчуває, сприймає, уявляє чи розуміє навколишню дійсність, а й переживає її [1, с.116], і «регулюють її поведінку» [6, с.368]. Емоції виникають у «відповідь на різні за характером екзогенні (ті, що йдуть з навколишнього середовища) і ендогенні (ті, що виходять із власних органів і тканин) сигнали, які обов'язково викликають певні зміни у фізіологічному стані організму» [10, с.173].

Так, «позитивні емоції, як результат корисних чи приємних впливів, спрямовані на їх досягнення чи збереження, а негативні – стимулюють активність на послаблення дії відповідних впливів. Емоційна сфера здійснює значний вплив на всі прояви свідомості людини, виконує функцію засобу діяльності» [7, с.307]. Ф. Гоноболін, Г. Костюк, Г. Щукіна, К. Юнг, у своїх дослідженнях поєднують емоції з почуттями і вважають, що «емоційні переживання особистості в пізнавальному процесі», які супроводжують її мотивовану поведінку, характеризують ставлення до себе і до всього, що нас оточує і є «найважливішим чинником, що підкріплює пізнавальний інтерес» [12, с.75].

Слова «почуття» та «емоції» мають спільні корені, походять від латинського *emoveo* – збуджувати, хвилювати. З одного боку, почуття

виникає внаслідок багаторазового переживання однієї і тієї ж емоції, з іншого – почуття актуалізуються і реалізуються у формі емоцій. За С. Рубінштейном «прагнення і бажання, емоції і почуття виникають в силу того, що відображувані нами предмети і явища дійсності зачіпають наші потреби і інтереси і виражають наш зв'язок із світом» [8, с.172].

Таким чином, за своїм змістом і думки, і почуття завжди об'єктивні, вони є відображенням об'єктивного, реального навколишнього світу. Почуття – це переживання, певний стан людини в її відношенні до того, що пізнається засобами мислення або живого споглядання. «Для досягнення поставленої мети» [1, с.58], людина «проявляє ініціативу» [10, с.184], «напружує свої розумові і фізичні сили» [2, с.307], «долає труднощі» [10, с.186], «стримує пориви і бажання», які не сприяють успішному досягненню мети [11, с.205], «переборюючи зовнішні і внутрішні перешкоди» [1, с.58]. В даному випадку мова йде про поєднання почуттів, емоцій і волі. Таке поєднання виокремлює Д. Юм, який вказує, що «зв'язок між фізичною основою руху і вольовими діями є таким же закономірним і одноманітним, як між причиною і дією у всій природі ... і що без цього зв'язку було б неможливо уявити будь-яку діяльність» – її зрозуміти або передбачити і планувати [13, с.92-93].

Вольова діяльність людини має спрямовуючим джерелом людські потреби і інтереси, направлена на свідомо поставлені цілі, і протікає в процесі свідомого їх регулювання і управління, здатна перетворювати об'єктивно необхідне в мету дії. Такою є природоохоронна діяльність. Як зазначає К. Корнілов «часто рішення не приводиться у виконання тому, що не було необхідного вольового зусилля, достатньо обґрунтованого переконливими мотивами» [4, с.9]. В. Холлічер розуміє вибір між альтернативами дії, що часто вимагає напруження волі, особливо тоді, коли суб'єкт надає активну перевагу небезпечному варіанту порівняно з безпечним і позначає його поняттям «ризик». Поведінка людини в ситуації ризику є одним із найхарактерніших проявів волі. «Ризик-активна дія, спрямована на привабливу ціль, досягнення якої пов'язано з елементами небезпеки» [10, с.188]. А. Нікіфоров зазначає, що «поведінка людини ситуативна, вона є реакцією на ситуацію... у поведінки нема мети, тому в рух її приводить ситуація». У загальному поведінковий акт складається з трьох етапів: перший етап стосується внутрішньої підготовки до дії, другий – це виникнення зусилля до виконання дії, і третій – завершення дії. Психічні процеси регулюють дії від першого до останнього етапу. Але А. Нікіфоров показує, що поведінка не ціленаправлена, не підкорена попередньо поставленій меті. Тому тут нема аналізу умов, нема складання ідеальної схеми дій [5, с.59-60].

Процес переходу від нижчого рівня поведінки до вищого здійснюється за допомогою мови, яка опосередковує процеси регуляції, формує довільність екологічної та природоохоронної діяльності – здатність до саморегуляції. Психолог Л. Виготський дослідив, що індивідуальною формою поведінки стає після того, як психологічна функція в процесі свого

розвитку переходить із зовнішньої форми у внутрішню, тобто інтеріоризується. У цьому процесі можна виділити три ступені. Спочатку будь-яка вища форма поведінки опановується особистістю лише з зовнішнього боку. Об'єктивно вона містить у собі всі елементи вищої функції, але для дитини ця функція є натуральним, природним засобом поведінки. Однак люди наповнюють цю натуральну форму поведінки певним соціальним змістом, що пізніше набуває для дитини значення вищої функції. У процесі розвитку дитина починає усвідомлювати будову цієї функції, керувати і регулювати свої внутрішні операції. Тільки тоді, коли функція піднімається на свій вищий, третій, ступінь, вона стає власне функцією особистості.

За Л. Виготським, основою особистості є самосвідомість, а на думку Л. Скворцова «принципи самосвідомості, таким чином, виявляються передумовою організації вільної діяльності людини, що визначає направленість її вибору [9, с.289]. Поведінка стає поведінкою для себе, людина усвідомлює себе як певну єдність. Поведінку регулюють мислення, воля, емоції, почуття. «Почуття становлять серцевину, ядро всіх елементів соціально-психологічного відображення суспільної свідомості» [3, с.66].

Не менш важливе місце в розвитку свідомості особистості, посідають здібності. Проблема здібностей – одна із гострих і актуальних тем сучасної педагогіки і психології. У самому понятті «здібність» закладено немало невизначеностей, що виявляються у неоднозначному застосуванні даного терміну.

Під цим терміном мають на увазі:

- 1) актуальне уміння здійснювати дії – операції певного роду;
- 2) можливість засвоїти схеми цих дій, навчитися будувати свої дії згідно з ними;
- 3) деяку «схильність» індивіда до тієї або іншої особливої сфери діяльності.

Всі три аспекти постійно переплітаються між собою, що ніяк не сприяє ні взаєморозумінню, ні розумінню проблеми, так як ними визначається як напрям дослідницької уваги, так і результат дослідження.

Отже, осягнення будь-яких проблем, в тому числі і екологічних, свого місця в природі не зводиться до їх пізнання, а фокусується довкола свідомості, яка має стати регулятором усієї діяльності і поведінки сучасних поколінь людей. Уся людська поведінка, усі сфери діяльності та спілкування людини так чи інакше мають свідомий цілеспрямований характер.

Література:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори. – т. 1. Велика дидактика; під ред. з біографічним нарисом і примітками А.А. Красновського. – К. : Рад. школа, 1940. – 248 с.

3. Копієвська О. Р. Соціально-культурні аспекти організації діяльності парків в країнах зарубіжжя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.Р. Копієвська. – К., 1999. – 19 с.
4. Корнилов К. Н. Воля и ее воспитание. – М. : Знание, 1957. – 24 с.
5. Никифоров А. Л. Деятельность, поведение, творчество : В кн. Деятельность : теории, методология, проблемы. – М. : Политиздат, 1990. – С. 52–70.
6. Психологія : Підручник / Ю.П. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
7. Петрушенко В. Л. Філософія : Курс лекцій. Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. – К. : «Каравелла»; Львів : «Новий світ – 2000», 2002. – 544 с.
8. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психологического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира. – М. : АН СССР, 1957. – 328 с.
9. Скворцов Л. В. Культура самосознания: Человек в поисках истины своего бытия. – М. : Политиздат, 1989. – 319 с.
10. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : Посібник. / Степанов О.М., Фіцула М.М. – К. : Академвидав, 2003. – 504 с.
11. Холличер В. Человек в научной картине мира / Под ред. П.Я. Гальперина – М. : Прогресс, 1971. – 431 с.
12. Щукина Г. И. Формирование познавательных интересов учащихся в процессе обучения. – М. : Учпедгиз, 1961. – 230 с.
13. Юм Д. Исследование о человеческом познании. Соч. в 2т. – т. 1., – М. : Мысль, 1965. – С. 5–170.